

hatunk, hogy ez esetben a számjegyeknek csak a helyiértéke változik, de az alaki értéke nem. *Egyszerűsítésnél és bővítésnél* nem változik a helyiérték sem. A gyakori összetévesztések miatt nagy gondot kell fordítanunk az ilyen feladatokra: „Írd le két tizedes jeggyel 2,5 m; 1,300 kg, 0, q!” „Magyarázd meg, miért nem változott itt a mennyiség értéke!” Végül ne feledkezzünk el a *kerekítés* tanulása során kínálkozó lehetőségek ilyen célzatú felhasználásáról sem.

6. A gyakorlásra használt példaanyag változatossága gondolkodásra készítt, érdeklődést kelt és segíti a megértést akkor is, ha a sokféleség a *megszövegezés formájában* nyilvánul.

A hagyományosnál sokkal nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk a *számegyenesen és grafikonon* történő ábrázolásnak. Erre vonatkozó kérdések lehetnek: „Jelöld a számegyenesen a 3,5 helyét, ha egy egységnek 4 rácsbeosztás felel meg!” „Hol lesz az 1,2 helye azon a számegyenesen, amelyiken 5 rácsbeosztás jelent 1 egységet?” Az a felismerés, hogy 4 rácsbeosztásból álló egységnél a 0,5 számnak más hosszúság felel meg, mint a 10 rácsbeosztású egységnél, már a tört operátor szerepére utal, egyben segíti a fogalom általánosítását is.

Más lehetőségek: A „Milyen számot írhatunk a $\square$ helyébe, hogy az egyenlőtlenség igaz maradjon: $2,532 < 2, \square 18$?” kérdésre mindazon számok halmazának felírását kívánjuk, amelyek

az adott tulajdonsággal rendelkeznek $\square = \{6, 7, 8, 9\}$. Az ismeretek gyakorlása mellett a reláció jelek helyes alkalmazását is szolgálják az ilyen feladatok: „Írd a kifejezések közé a megfelelő jeleket ($<$; $=$; $>$):

0,5	0,05	
0,70 kg	70 dkg	
$2,5 \cdot 100$	2,500	
$3,6 : 10$	0,36	stb.

Ez az út elvezet egy nem teljes, de használható, később tovább fejleszthető tizedes tört-fogalomhoz és változatos lehetőséget biztosít a mértékekre vonatkozó ismeretek alkalmazására, gyakorlására. Feltétlen hiányossága beszámolómnak, hogy nem tartalmaz utalást mérések tényleges végzésére, amiről a nagysági fogalmak kialakítása érdekében nem feledkezhetünk el bármilyen szűkre szabott is a rendelkezésünkre álló órakeret. Ugyanakkor azt is szerettem volna bemutatni, hogy ennek az anyagrésznek a tanításánál is nemcsak szükség, hanem lehetőség is van, nemcsak a képességek fejlesztésére, hanem olyan kapcsolatok bemutatására is, mint: halmazok, függvények, relációk és későbbi osztályokban sorra kerülő fogalmak „értelmesének” elindítására is, s mindez nem vezet a tanulók megterheléséhez, ellenkezőleg, megkönnyíti munkájukat.

DR. HEGYI JÓZSEF
Pécs, Tanárképző Főiskola

A feladatlapok alkalmazása a zenei megismerésben

Előző közleményünkben* ismertettük a programlapos vagy feladatlapos módszer pszichológiai, pedagógiai és zenei szaktárgyi hatásait, ezek jelentőségét a személyiségformálásban.

Kétségtelen, hogy a feladatlapos eljárások szándékos figyelemre, megfigyelésekre készítetik a tanulókat. Növelik aktivitásukat és önállóságukat, a feladatok eredményes megoldása fokozza a sikerélményeket.

Az ismétlések és rendszerezések, a közösségi és az egyéni tudásszint mérése és értékelése mellett a programlapok jól szolgálják a zenei megismerés különböző ágait, módjait. A zenei ismeretek legfontosabb területei: a) dalok és tanításuk, b) zenei jelenségek tudatosítása, c) népzenei és műzenei ismeretek, zenehallgatás.

Valamennyi ismeret programozott tanításakor lényeges szempont, hogy a kérdések, illetve feladatok – mint algoritmusok – logikai rendben kövessék egymást, egymásba kapcsolódjanak, tegyék lehetővé a tanulók önálló gondolkodását és tevékenységét, a tanulók meglevő tudásához és teljesítőképességéhez alkalmazkodva biztosítsák a válaszok eredményességét. A visszacsatolások során gondoskodni kell a helyes megismerések megerősítéséről, tartósításáról.

* (Módszertani Közlemények 1973. 13. évf. 2. sz. 135–141. o.)

DALOK TANÍTÁSA

Az ének-zene tárgy ismeretei körében a dalok képezik a tulajdonképpeni, vagyis a legfontosabb tanítási anyagot. A dalanyag a zenével való nevelés legfőbb élményforrása, egyben az alapvető zenei ismeretek, a különböző készségek fejlesztésének forrása is. A dalokon keresztül lehet rávezetni a tanulókat a zenehallgatás élményeire, a zeneművek megértésére. Az itt elmondottak elsődlegesen az ének-zene általános iskolai tanítására vonatkoznak.

A dalok tanításának két fő módja van: 1. *hallás utáni*, 2. *hangjegy utáni* dal-tanítás. Ezek közé illeszkedik, mint átmeneti eljárás a kézjelekről és betűjelekről történő dal-tanítás. A hallás után tanult daloknak a zenei írás-olvasás szempontjából való tudatosítását szolgálja a kottakirakó alkalmazása, az utószolmizálás és a kottába szedés vagy kottába írás. Mindezen eljárások többségét a hagyományos módon kell végezni, de valamennyi eljárás a feladatlapok eszközével (gépi eszköz-
zökkel) programozható, a tanítás eredménye fokozható.

A *hallás utáni dal-tanítás* a nevelő szép és kifejező, átélt bemutatásaira épül. A tanulók megfigyelések és utánzások alapján sajátítják el a dalt. A cél az, hogy a dal-tanulások kapcsán a tanulók élményvilága gazdagodjék, éneklési készsége fejlődjék, zenei kifejezőkészsége és ízlése kialakuljon, képesek legyenek a dalok esztétikus megszólaltatására, egyéni előadására. Mindezek érdekében kívánatos néhány dal feladatlapokkal programozott formában megtanítani.

A hallás után tanított dal egy-egy bemutatásához – főleg kezdetben, az alsó osztályokban – csak egy megfigyelési szempontot kívánatos adni. Ezzel elkerülhető a figyelem megoszlása, illetve szétszóródása. A figyelés készségének fejlődésével a tanuló többféle jelenség megfigyelésére lesz képes. Végül is összetett módon tud majd a megfigyelt zene vonásairól számot adni.

A bemutatások megfigyelési szempontjai, programozott kérdései a következők lehetnek:

1. bemutatás:

Miről vagy kiről szól a dal?

vagy: Mit mond el, mit tartalmaz a dal?

A tanulók elsődlegesen a szövegtartalommal kapcsolatban nyilvánítják véleményüket. Ha szükséges, az idegen szavak, költői és népi kifejezések, tájszavak magyarázására, értelmezésére itt kerül sor.

2. bemutatás:

Milyen hangulatot fejez ki, milyen érzelmeket kelt a dal?

vagy: Hogyan fejezi ki a dallam a szöveg mondanivalóját.

Ehhez meg kell figyelteni a dallam rajzát, benne az emelkedéseket, ereszkedéseket, a ritmusmozgásokat, magasabb fokon az ütemnemet, hangnemet, mindezek hangulati-érzelmi kifejező jellegét.

3. bemutatás:

Hány részre tagolható a dal?

Milyenek a részek egymáshoz viszonyítva?

A sorok (motívumok, frázisok) azonosságának, hasonlóságának, vagy különbözőségének megfigyeltetése, a szerkezet megállapítása. (Ez utóbbit csak felső osztályokban.)

4. bemutatás:

Milyen tempóban, milyen dinamikával és hangszínnel énekeljük a dalt?

Feltétlenül ki kell térni a „miért” kérdésre! Miért énekeljük gyorsan vagy lassan, erősen vagy halkán, vidám vagy bánatos hangulatnak megfelelő hangszínnel? (A dal tartalmi mondanivalójának, hangulati tartalmának megfelelően.)

5. bemutatás:

Mikor, hol, hogyan, miért énekeljük a dalt? Mi a dal szerepe életünkben?

A feladatlapokon a válaszokat bemutatásonként tagolva írhatják a tanulók, majd fejlődésszintjüknek megfelelően mind összefogottabban, végül a többszöri bemutatások, megfigyelések és éneklések után egybefüggően.

Minél előbb el kell érni, hogy megfelelő hangulatkeltés és előkészítés után a tanulók a fenti megfigyelési szempontok szerint önállóan a teljes dalt figyeljék, és összefoglalóan tudjanak a dalról számot adni. Ennek a készség szintnek a kialakulásáról pontosan a feladatlapok útján nyerhet tájékozódást a nevelő.

Az alsó tagozatban (főleg az 1–3. osztályban) megelégedhetünk azzal, ha a tanulók egészben, vagy részben kiválasztás alapján, aláhúzásokkal adják meg a választ a programozott kérdésekre. A felső tagozatban feltétlenül az önállóan fogalmazott válaszokra kell törekedni.

FELADATLAP A „KIS KACSA FÜRDIK” DALHOZ

3. oszt. 58. old.

Kérdés	A 2–4. kérdésre aláhúzással válaszolj!
1. Hol fürdött a kis kacska, hová készült?	
2. Mit érzel a dal hallgatásakor?	örömet, szomorúságot, hazavágyást
3. A dalnak mely részei hasonlítanak egymáshoz?	első, második, harmadik, negyedik
4. Milyen gyorsan, milyen hangerővel énekeljük?	lassan, gyorsan, sietve erősen, közép erősen, halkán
5. Az iskolán kívül még hol énekeljük a dalt?	

FELADATLAP A „VOLT NEKEM EGY KECSKÉM” DALHOZ

6. oszt. 13. old.

1. Melyik két állatról szól a dal? Mit történt a kecskével?	
2. Milyen hangulatot fejez ki a dal?	
3. Hol helyezkedik el a dal 1–2. és 3–4. sora? Vagy írd ide a betűszerkezetét!	
4. Milyen tempóban, milyen dinamikával és hangszínnel énekeljük? Miért?	
5. Hol adhatjuk elő két szölamban?	

A *bangjegy utáni daltanulás* a tanulók öntevékeny munkájára épül. A nevelő irányít, szempontokat ad a tanulók tevékenységeihez. A nevelő a munka ellenőrzője is, feladata, hogy a hibás éneklésre azonnal rámutasson, s a hiba javítására útmutatásokat adjon.

A hangjegy utáni daltanítást a tanterv a 4. osztályban vezeti be. A 4. osztályban még nem kívánatos feladatlapos hangjegyről való daltanulást végeztetni. Itt a tanulók szerezzenek tapasztalatot a hagyományos formáról, ismerjék meg a közösi megfigyelések folyamatát, a dalokkal kapcsolatos megállapítások rendjét.

A tanítási óra tárgyalási részének első mozzanata, hogy a tanulók a célkitűzésben meghatározott dal kottáján szemlélődnek, leolvassák a kottaképről mindazt, ami a hangjegyről éneklést megkönnyíti, illetve tudatossá teszi. Ezek: a dal üteme, előjegyzése, a *dó* helye, a kezdőhang szolmizációs neve, a záróhang neve (a dal hangneme). Megállapításokat tesznek a szövegtartalommal kapcsolatban, megvizsgálják, hogy hol vannak a dalban nehezebb ritmusképletek, nehezebb dallamfordulatok, amelyekre az éneklésnél jobban kell figyelni. Összehasonlítják a dalsorokat (már egyesek a dal szerkezetét is megállapítják). A kiírt tempó és dinamikai jelek „miért”-jére gondolnak. A fejlettebb belső hallással rendelkező tanulók a dal hangulatát is érzik, véleményüket kialakítják.

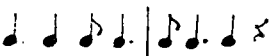

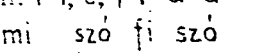
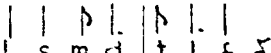
A hagyományos hangjegy utáni daltanításban a tanulók elmondják észrevételeiket. Programozás esetén a véleményeket tartalékolják a feladatlapra.

A kottáról való daltanulás során kívánatos a feladatsort két részre osztani: a dal megtanulása előtti és utáni kérdésekre. Ami szemmel is jól leolvasható a kottaképről, az első részbe kerül; a második részbe a hangzásélményekkel kapcsolatos kérdések és feladatok kerüljenek.

FELADATLAP A „SÜRÜ CSALLAG RITKÁN RAGYOG AZ ÉGEN”

KEZDETÜ NÉPIES DAL KOTTARÓL TANULÁSÁHOZ

7. oszt. 17. old.

A daltanulás előtt	
Kérdés	Várható válasz
1. A dal üteme	4/4
2. előjegyzése	egy kereszt
3. a <i>dó</i> helye	az első vonalon
4. a kezdőhang neve	<i>szó</i>
5. a záróhang neve, a dal hangneme	<i>dó</i> <i>dúr</i>
6. Írjál ide egy jellegzetes ritmusképletet a dalból!	
7. Melyik dallamfordulatra kell jobban figyelni énekléskor? 1. és 4. sorban: 2. és 3. sorban:	
8. Melyik dallamugrás nehezebb a többinél? (Húzd alá!)	

A daltanulás után	
9. Mely munkáról, milyen hangulatról szól a dal? Miért boldog a legény? A 2. vers miről szól? 10. Mi a dal szerkezete? 11. Állapítsd meg a dal tempóját, dinamikáját, az előadás hangszínét! 12. Kik, mikor, hol éneklék e dalt?	Vidám szénakaszálásról. Oda várja babáját. Sűrű rendet vágni legényes dolog. A B Bv A moderato = mérsékelt f = forte = erősen telt hangzással Legények, leányok mezőgazdasági munka közben, estéli nótázáskor.

ZENEI JELENSÉGEK TUDATOSÍTÁSA

A zene jelenségei közül alapvetőek a ritmus és a melódia alkotó elemeinek, a ritmusértékeknek és dallamhangoknak, ezek összefüggéseinek és kombinációinak ismerete. A zenei jelenségeket az általános iskolában a hangzó zenéből észlelt ismeretekként kell tanítani.

A tudatosítási órát megelőző időszakaszban (3–5 tanítási hét) hallás után megtanított dalok alapján történik az új zenei jelenség *hangoztatása, megfigyeltetése, újra hangoztatása*. Amikor az ismertetni kívánt ritmikai és melódikai elemek megszólaltatásában a tanulók kellő gyakorlatot szereztek, akkor kerül sor az új jelenség *tudatosítására*. A hangzó zene alapján érzékelt és észlelt jelenség a tudatosítás alkalmával *nevet kap*, megismerik a tanulók a *jelét, jegyét, a zenei írásban való rögzítésének módját*. Ezt követi az új jelenség *első tudatos gyakorlása, elsődleges bevésése*. A tudatosítási órát követő időszakaszban (szintén 3–5 hét) a tanulók *felismerési, lejegyzési és reprodukálási készségeit az automatizmus fokára* kell fejleszteni.

Az új zenei jelenség tudatosításának logikai folyamata a tanítási óra tárgyalási részében:

- Az új elemet tartalmazó indukciós dal(ok) éneklése.
- A szemléltetésre kiszemelt rész kiemelése, benne az ismert és ismeretlen elemek észrevetése.
- Észleltetés: hallási, látási, mozgási szemléletek.
- Névvel, jellel, jeggyel társítás.
- Gyakorlás: megszólaltatás, lejegyzés, visszahangoztatás.
- Az új jelenség felismertetése tanult és ismeretlen dalokban.

Ezeket a logikai mozzanatokat, mint algoritmusokat kell a programozás során is végigvezetni, a konkrét tananyaghoz igazítani.

Az alábbi feladatsorok háromféleképpen használhatók fel:

- a) Tagoltan, a tudatosítás folyamatában kérdésenkénti válaszadással.
- b) Egybefüggően a tudatosítást követően a tanítási óra összefoglaló részében.
- c) Visszacsatolásszerűen, a tanulók tudásának ellenőrzése és értékelése céljából a következő órák valamelyikén.

A TÁÁ RITMUSÉRTÉK, FÉL ÉRTÉKŰ KOTTA TUDATOSÍTÁSA

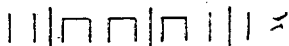
2., o. 12. old. és Mf. 15. szám

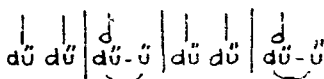
Előzmény: A „Méz, méz, méz” kezdetű dal megtanítása hallás után.

A daloláshoz az egyenletes lüktetés (szívrítmus), a dalrítmus, majd a kettőnek együtt történő megszólaltatása két csoportban.

1. Milyen ismert ritmusokat hallasz a dalban? Írd le ritmusnevekkel, vagy ritmusjelekkel!
2. Melyik ütemben halod az új hangértéket?
3. Hányat mérünk (taps, kopogás) az új hangértékre?
4. Hány *tá* hangérték az új ritmusérték?
5. A hangérték neve: *táá* (hosszú *tá*), jegye: Írjál ide néhány *táá-t*, fölfelé és lefelé szárral!
6. Hegedüld el magadban *dű*-vel a dalt! Jegyezd ide az első négy ütemet!
7. Hol halod a *táá-t* a Fenyőfa dalban?

tá tá | ti ti | ti ti | tá tá | szün

A TA DALLAMHANG TUDATOSÍTÁSA

6. o. 84. old.

Előzmény: A „Kis pej lovam az út mellett”, „A jó lovas katonának”, Bartók: Tisza partján c. dalok megtanítása hallás után, a dalokban az új hang hangzásának megfigyeltetése.

1. Dúdold magadban a „Kis pej lovam” dal dallamát! Rajzold le a 2. sorának dallamvonalát!
2. Írd le a 2. sort betűjelekkel! Az új hang helyére „hm”-t írd!
3. Mely hangok között helyezkedik el az új hang Bartók: Tisza partján c. dalában? (Előbb dúdold magadban!)
4. Az új hang magasabban, vagy mélyebben hangzik-e a *ti* hangnál?
5. A *ti* és *lá* hang között hangzó új hang neve: *ta*. Mi jelzi, hogy mélyebben kell énekelni a *ti* hangnál?
6. Melyik dalban találkoztunk még a *ta* hanggal? Mi jelzi a leszállítást?
7. Írjál ide 5—5 bé és feloldó jelet!

NÉPZENEI ÉS MŰZENEI ISMERÉTEK, ZENEHALLGATÁS

Az 1973. évi tantervi módosítás világosan meghatározza, hogy „minden zeneismereti közlés csak művel kapcsolatban történhet és csak annyi, amennyi szükséges annak jobb megértésére, s az így elsajátított ismereteket műtől elvonatkoztatva nem követelhetjük meg”.

A népzenei jelenségeket a dalok tanulása során alkalmasszerűen ismertetjük, úgy ahogy azok az adott dalban jelentkeznek. Tehát nem elméleti fejtegetés, hanem hallás alapján történő elemzés, vizsgálódás formájában.

Az 5. osztálytól kezdve figyeltessük meg egy-egy dal jellemző hangkészletét, jellegzetes dallamfordulatait, sor- és dallamvégző hangjait. Vétessük észre, hogy népzeneinkben a *dó* vagy *lá* végződés nem általános, hanem az öt- és hétfokúság más-más fokán is befejeződhet a dallam.

Az 5–7. osztályokban gyűjtött tapasztalatok után, népdal példák nyomán összegezhethetjük a magyar népdalok legjellegzetesebb vonásait, legfontosabb típusait.

Új stílusú népdalaink	Dallam- rajz	Hang- készlet	Hang- nem	Szer- kezet
Kihajtom a libám Madárka, madárka Erdő, erdő, de magas				
Közös tulajdonságaik: Dallamvonaluk Hangnemük Szerkezetük				

A zenehallgatással, a zeneművek elemzésével a tanulók *zenei műveltségét alapozzuk meg*. A zenei bemutatások célja és feladata, hogy a tanulók megismerkedjenek zeneileg és nevelő hatásukban értékes, többségében magyar műzenei alkotással, nagy zeneszerzők műveiből néhány jellegzetes és jellemző szemelvénnel. Feladatunk, hogy megkedveltsük, megszeretessük a zenehallgatást. A zenehallgatás a zenével való foglalkozás legelterjedtebb módja, tehát a zenehallgatásra neveléssel a tanulókat az életre neveljük. Tanítványaink ismerjék meg a zeneirodalom olyan alkotásait is, amelyek megszólaltatására egyelőre még nem képesek, de kellő meghallgatásuk és elemzésük nyomán azok megértésére és átélésére eljuthatnak. Mindenkor a leglényegesebb: *Hallja meg azt, ami a zenében hangzik!* Erről a törzssanyaggal kapcsolatosan tudjanak röviden beszámolni.

BARTÓK: C-DÜR RONDO

(1–4. osztályos hanglemez)

A mű meghallgatására már a 2. osztályban sor kerülhet, mégpedig azon az órán, amelyiken a gyermekek a karácsonyváras hangulatában megtanulták „A zöld fenyőfán” kezdetű dalt. A mű két-háromszori meghallgatásához hagyományos megfigyelési szempontok járuljanak. Ezek egyezzenek meg a feladatlap kérdéseivel. A válaszokat a tanulók a mű elhangzásai után adják meg. A zene élvezetét, az abban való

gyönyörködést, a békesség ünnepének hangulatát ne törjék meg a 2. osztályos tanulók írástechnikai problémái.

1. A mű szerzője:	
2. A mű címe:	
3. Melyik dalt halljuk többször a műben?	kétszer, háromszor, négyszer
4. Hányszor halljuk „A zöld fenyőfán” dallamát?	
5. A mű melyik részében halljuk?	elején, végén, közepén
6. Hány más dal szerepel közte?	egy, kettő, három
7. Melyik ünnepre várunk a dallal, Bartók művével?	
8. Mit éreztek a mű hallgatásakor?	örömet, békességet, szeretetet

KODÁLY—ADY: FÖLSZÁLLOTT A PÁVA
(6. o. 62. old.)

1. A kórusmű szerzője:	
2. A kórusmű címe:	
3. Milyen kórus énekli:	
4. Hogy hangzik a férfikar:	
5. Ki a mű szövegének költője:	
6. Melyik évben írta a verset:	
7. Milyen jövőt látott meg a költő versében:	
8. A népdal miként fogja közre a költemény zenéjét:	
9. Hogyan ábrázolja a zeneszerző a forradalmi hangú költeményt:	
10. Mit érez a mű hallgatásakor:	

Megjegyzések: A mű meghallgatása előtt mondja el egy tanuló Ady Endre versét. Énekeljék a tanulók közösen (szólóban) a „Röpülj páva, röpülj” népdalt (ha tudják: két szólamban is). Mielőtt a művet meghallgatnák, tekintsék át a tanulók a feladatsort, rögzítsék magukban, hogy mire figyeljenek. A zene hallgatása alatt ne írjanak, teljes figyelmüket a zene élvezésére, a tartalmi-hangulati mondanivaló felfogására fordítsák.

